

tussen individu en groep is de scène waarin één enkel iemand afwisselend door alle anderen met de vinger wordt gewezen en roepend wordt achternagezeten, beschuldigd, geslacht-offerd. Het is een duidelijke illustratie van het bekende zondebokmechanisme, dat onder meer de Franse denker René Girard uitvoerig heeft geanalyseerd: elke groep brengt een offer, verandert een van haar leden in 'een slechterik' en weet zo de interne cohesie te versterken (volgens de logica van allen-tegen-één of, algemener, van wij versus zij, *us against them*). De scène is vooral zo sterk omdat men elkaar gedurende langere tijd afwisselend als zondebok aanwijst. De gemaakte suggestie is overduidelijk: aan de slachtoffer-positie kan men alleen ontkomen door niet de positie als zodanig te contesteren, maar een andere bekleder, een nieuwe zondebok te benoemen. Aan dit vertrouwd aandoende spel van inclusie door exclusie, groepsvorming door uitsluiting, komt in de voorstelling alsnog een eind als Roberto Olivan de la Iglesia als kersverse verschoppeling meteen in de contramine gaat, zich niet tegen de groep maar de hem opgelegde sociale positie verzet. In afgemeten zinnestjes – ik weet niet of ze uit Handkes tekst stammen – vraagt hij zich woedend af welke wet, regel of norm hij misschien gebroken heeft. De rest van de groep staat er een beetje verloren, ja bedremmeld en beschaamd bij, alsof iedereen beseft dat de slachtofferpositie niet op reële maar imaginaire gronden wordt toebedeeld, omdat elke groep nu eenmaal een zondebok nodig heeft. Edoch, ook het zich verzettende individu blijft ondanks de betoonde moed aan de wetten van grammatica en uitspraak gebonden. Aan de directe groepsdwang kan men (pogen te) ontsnappen, aan de talige conventies niet – want zonder taal geen subjectiviteit noch protest-communicatie, geen ik dat zich al 'ik' zeggend tegen anderen te weer stelt. De onmogelijkheid om dat taaljuk af te werpen wordt bijzonder mooi geïllustreerd door de terloopse terechtwijzigingen van Ursula Robb aan het adres van de woedend protesterende Roberto Olivan de la Iglesia. Als een heuse politieagent van de (Engelse) taal corrigeert ze af en toe de uitspraak van de fulminerende Roberto, die zich zo ondanks alle protest toch tot de orde weet geroepen – tot de symbolisch-talige orde, ongetwijfeld de onuitgesproken hoeder en uiteindelijk garant van elke maatschappelijke orde.

4.

I said I valt elkaar in diverse scènes die behalve door de tekst en het overkoepelende thema vooral door de muziek bij elkaar worden gehouden. Tegelijkertijd is ook die muziek, net als de zowel besproken als uitgespro-

ken subjectiviteit, radicaal gebroken, 'in zichzelf verdeeld', zonder eenmakend centrum. De muziek wordt zoals gezegd live gebracht door dj Grazzhoppa en Fabrizio Cassol enerzijds, door vier Ictus-leden anderzijds. Deze laatsten voeren composities van onder meer Anton Webern en Bernd Alois Zimmerman uit. Ictus staat ook voor de slotscène in: naast een leeg podium speelt het ensemble een compositie van Brahms. Het is een erg mooi, verstild aandoend moment, een echt slotakkoord. Maar het bevestigt ook dat Anne Teresa De Keersmaecker het uitvoeren van muziek als een volwaardige podiumkunst beschouwt en het haar helemaal niet alleen om de choreografische bruikbaarheid van de partituur gaat. Wie muziek brengt, die beweegt op z'n minst armen en handen – en die bewegingen zijn het waard gezien te worden. Ook de zich concentrerende lichamen van de muzikanten in toto verdienen onze aandacht, los van wat er nu juist ten gehore wordt gebracht. De stelling dat de bewegingen en de fysieke presentie van muzikanten dansante kwaliteiten bezitten, resulteerde trouwens al in eerdere voorstellingen van Rosas in een grote zichtbaarheid van de meewerkende musici (zoals van violist Irvine Arditti in *Achterland* of van pianist Jos van Immerseel in *Bach*).

Nieuw aan *I said I*, en tevens beslissend voor de gebroken muzikale identiteit van de voorstelling, is uiteraard de sterke inbreng van de niet-klassieke genres, met name van hip hop en jazz, in een Rosas-productie. In feite overspant *I said I* zo een breed muzikaal spectrum, vertrekkend bij de cultureel gezien volstrekt illegitieme hip hop over de half wel, half niet aanvaarde jazz tot aan de geconsacreeerde Brahms, zij het dat uit de legitieme 'kunstkunst'-muziek het hedendaags-klassieke repertoire de toon zet (naast Zimmerman en Webern valt er werk van Luciano Berio en Kaija Saariaho te horen). Deze op het eerste gezicht eclectische muziekkeuze zorgt helemaal niet voor breuken of dissonanten, spanningen of botsingen tussen uiteenlopende klank-universa. De diverse muzieksoorten staan ook niet simpelweg naast elkaar. Jazz en hip hop gaan goed samen, zo blijkt (maar dat wist de bijdetijdse muziekliefhebber natuurlijk al). En fusion jazz plus hip hop én hedendaags klassiek zijn onderling allicht niet zo makkelijk verzoenbaar, zoals de podiumopstelling trouwens illustreert, maar ze verdragen elkaar wel. Toch is er in *I said I* wel degelijk meer aan de hand dan enkel een vreedzaam muzikaal samenleven, een geweldloze co-existentie van heterogene genres die zich aan het morele maxime 'respecteer de differentie!' houdt. De verschillen in klankkleur, tonaliteit en vooral ritmiek tus-

sen fusion jazz en hip hop enerzijds, hedendaags klassiek anderzijds, versterken elkaar op een positieve manier. Dat heeft, zo dunkt mij, veel te maken met het simpele feit dat met uitzondering van Brahms – maar diens compositie staat in de voorstelling dan ook apart – geen van deze genres een narratieve, verhalen-de logica volgt. Ofwel leggen klanken en tonaliteiten (hedendaags klassiek), ofwel ritmische herhalingen (jazz en hip hop) de basis voor het gehoorde. *I said I* weert zo tot in de muziek toe het vertellen, het gestaag ontwikkelen van (melodische) thema's. De voorstelling maakt dan ook manifest géén gebruik van de meer melodieuze populaire genres, zoals pop of rock, blues of folk. Als zodanig is ze ook helemaal geen schoolvoorbeeld van de meestal voor postmodern versleten mix tussen hoge en lage cultuuruitingen.

Ondanks de op het eerste gezicht fragmentarische opbouw (ik kom daar nog op terug) is *I said I* een bijzonder consistente productie, en dan niet enkel op inhoudelijk vlak. Tussen de diverse ingrediënten – tekst, muziek, bewegingsmateriaal,... – bestaan ook meerdere vormelijke spiegelverhoudingen, formeel homologe relaties die niet zo direct observeerbaar zijn maar ook zonder veel aandachtigheid een indruk van eenheid, ja van 'Einklang' oproepen. Zo doet de keuze voor hip hop ook juist aan omdat Handkes tekst door de ontelbare korte ik-zinnestjes een hoog rap-gehalte bezit. De tekst hééft een repetitief ritme, dat van de pulserende hip hop van dj Grazzhoppa. Er zitten ook korte crescendo-stukjes in, met elkaar thematisch, grammaticaal of door het woordgebruik versterkende, tot reeksen samenklittende uitspraken. Deze spiraalvormige beweging kenmerkt dan weer de fusion jazz van Fabrizio Cassol en Aka Moon. In het licht van dit tweeledige tekstritme zijn dus eigenlijk de hedendaags-klassieke stukken de ware *Fremdkörper*. En toch ook niet, al lijkt het geen toeval dat in de geësceneerde directe dialogen tussen tekst en muziek, zoals in de al gememoreerde openingsscène, uitsluitend het duo Grazzhoppa-Cassol muzikaal aan zet is. De composities van Zimmerman, Berio of Saariaho staan veel meer op zichzelf, maar tegelijkertijd past hun altijd dreigende sonoriteit wonderwel bij het soms lichtjes dreinerige, soms uitgesproken agressieve van Handkes *Selbstbeziehung*. Kortom, deze tekst bevat muziek, of liever verschillende, onderling heterogene grote en kleine 'muziekjes', en de in *I said I* uitgevoerde muziek brengt die over alle divergenties heen ten gehore, al dan niet in directe dialoog. De zussen De Keersmaecker hebben Handkes monoloog kortom niet alleen getheatraliseerd en 'gepolyfoniseerd', over meerdere stemmen verdeeld,